

آسیب‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز (از فروپاشی شوروی تا ۱۴۰۲)

هادی آجیلی^۱، * زهرا صدری^۲

۱. دانشیار روابط بین‌الملل و اقتصاد سیاسی بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران
۲. کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای-گرایش قفقاز و آسیای مرکزی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۸ دی ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۷ فروردین ۱۴۰۳

تاریخ انتشار: ۲۰ آذر ۱۴۰۳

چکیده

تحولات اخیر که در قفقاز به‌ویژه در روابط جمهوری آذربایجان و ارمنستان رخ داده است زمینه‌ساز شرایط مهم در سیاست خارجی ایران شده است و فرصت‌ها و تهدیدهای متقابلی را ایجاد کرده که اگر برخوردی هوشمندانه وجود نداشته باشد، سودی برای ایران نخواهد داشت و خسارات سنگینی نیز به کشورمان وارد خواهد شد. همچنین جمهوری اسلامی ایران در دهه‌های اخیر نتوانسته آن‌طور که باید از فرصت‌های ژئوپلیتیکی خود در آسیای مرکزی و قفقاز استفاده کند. این موضوع خود موجب شکل‌گیری تنش‌های بسیار بین ایران و همسایگان خود در قفقاز، ایجاد فاصله بین ایران و این منطقه علی‌رغم اشتراکات بسیار و نیز اتخاذ سیاست‌های نه‌چندان راهبردی و هدفمند شده است. در پژوهش حاضر با روش گرند تئوری و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با متخصصان این حوزه سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران‌های منطقه قفقاز به‌ویژه قره‌باغ آسیب‌شناسی شده است. پرسش اصلی در این پژوهش این است که روابط ما و نوع سیاست‌های ایران نسبت به این منطقه چه اشکالاتی دارد؟ این آسیب‌شناسی را از طریق سه مرحله کدگذاری (اولیه، ثانویه و محوری) تجزیه و تحلیل کرده و نهایتاً به نظریه اکتشافی رسیده‌ایم که در بخش تجزیه و تحلیل ارائه می‌شود.

کلیدواژه‌ها:

قفقاز، سیاست خارجی
ایران، آذربایجان، قره‌باغ.

* نویسنده مسئول:

زهرا صدری

نشانی:

کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق

و علوم سیاسی، دانشگاه علامه

طباطبایی، تهران، ایران

پست الکترونیک:

zahrasadra0707@gmail.com

استناد به این مقاله:

آجیلی، هادی و صدری، زهرا. (۱۴۰۳). آسیب‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال قفقاز (از فروپاشی شوروی تا ۱۴۰۲). *مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام*، ۶(۳)، ۲۴-۱.

۱. مقدمه

منطقه قفقاز جنوبی یکی از مناطق مهم و راهبردی برای جمهوری اسلامی ایران و برخی کشورهای مهم مانند روسیه است. روسیه وارث قدرت نظامی وسیع شوروی بود، اما چیزی از فرهنگ و ایدئولوژی کمونیستی از شوروی به آن به ارث نرسید و این درست در زمانی بود که به نظر می‌رسید چهره فرهنگی و غیرنظامی نقش بسیار مهمی در ارائه تصویر مثبت از کشورها در مقایسه با زمان جنگ سرد داشته باشد. (Alipour & seifi, 2024) موضوع مهم اینکه سه دولت جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان با فروپاشی شوروی در اوایل دهه ۱۹۹۰ اعلام استقلال کردند. به دلیل پیوندها و جابه‌جایی‌های جمعیتی و تغییرات به‌وجودآمده در دوران شوروی، تفکیک و تقسیم مرزهای ملی در این مناطق با مسائل و تنش‌های جدیدی روبه‌رو شد. در سال‌های اخیر گرجستان با روسیه و جمهوری آذربایجان با ارمنستان اختلافات مرزی شدید داشتند که در این مقاله سعی بر این داریم که سیاست خارجی ایران در قبال این منطقه مهم به‌ویژه قره‌باغ و مناقشه فی‌مابین دو کشور ارمنستان و آذربایجان را واکاوی کنیم بنابراین شایان ذکر است در سه دهه گذشته اختلافات بر سر منطقه قره‌باغ موجب بروز دو جنگ خونین بین باکو و ایروان شده است. جنگ دوم قره‌باغ با پیروزی سریع آذربایجان پایان یافت، اما فرجامی بر آن متصور نیستیم، زیرا آثار و پیامدهای این جنگ محدود به دو کشور درگیر نبود. ایران با دو کشور آذربایجان و ارمنستان هم‌جوار است و روابط نزدیکی با هر دو کشور دارد، اما اختلافات سرزمینی و منازعه طولانی‌مدت آنها به منافع حیاتی ایران لطمه زده است. در چنین شرایطی کم‌کاری‌ها و مسائلی مانند نداشتن برنامه‌ریزی معین و اتخاذ نکردن سیاست‌های مقتضی و حساب‌شده از سوی جمهوری ۱۰۰٪ بیش از پیش خود را نمایان می‌کند. قابل توجه است که مسئله اصلی این تحقیق واکاوی و آسیب‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز است و این مسئله مد نظر است که چرا جمهوری اسلامی ایران در طول سال‌هایتمادی نتوانسته راهبرد و سیاست خارجی درستی در قبال این منطقه استراتژیک و کشورهای واقع در آن اتخاذ کند و همیشه به‌عنوان کشوری که کنش‌گری مناسبی ندارد از آن یاد می‌شود؟

در پژوهش حاضر پس از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با متخصصان حوزه قفقاز و سیاست خارجی به برخی عوامل مهم مبنی بر آسیب‌شناسی سیاست‌های ایران در قفقاز دست یافتیم که در ادامه به این عوامل خواهیم پرداخت. هدف از این پژوهش دست یافتن به عواملی است که دلایل موفقیت نبودن سیاست خارجی ایران در منطقه قفقاز را واکاوی کند و به این پرسش که

اشکالات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال قفقاز چیست پاسخ در خوری بدهد.

۲. پیشینه پژوهش

با بررسی مقالات علمی گذشته به این برداشت رسیده‌ایم که در حوزه روابط بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای قفقاز مطالب مهم و درخور توجهی نوشته شده است، اما قابل توجه است که در مقاله حاضر تلاش کرده‌ایم روابط بین ایران و قفقاز را دقیق و اکاوی کنیم و به آن جنبه آسیب‌شناسانه بدهیم. بر همین مبنا، مطلب حاضر را براساس نظرات افراد صاحب‌نظر و متخصص این حوزه به صورت مصاحبه‌محور تهیه کردیم. در ادامه به برخی مقالات مهم که در گذشته تهیه شده‌اند اشاره می‌کنیم:

حکیم و جعفری ولدانی (۱۳۹۵) در مقاله «تحولات ژئوپلیتیک قفقاز و امنیت جمهوری اسلامی ایران» به این موضوع پرداخته‌اند که کشورهای قفقاز از لحاظ عوامل ژئوپلیتیک با ضعف مواجه هستند و این موضع ضعف ژئوپلیتیک در عمل نمی‌تواند به طور مستقیم تهدیدی برای امنیت جمهوری اسلامی ایران محسوب شود. از بین عوامل ژئوپلیتیک این منطقه، تنها عاملی که نقطه قوت برای جمهوری‌های منطقه محسوب می‌شود، منابع انرژی جمهوری آذربایجان است و این عامل می‌تواند در امنیت سیاسی و سپس نظامی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار باشد. البته در مقام بررسی اثر مستقیم عوامل ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی در امنیت سیاسی و نظامی جمهوری اسلامی ایران، تنها کشور و مسائل تنش‌برانگیزی که رنگ و بوی جدی‌تری دارند، عوامل جمعیت و مرزهای جمهوری آذربایجان است که موقعیت نیز در این میان تأثیرگذار است. الماسی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «سیاست‌های ایران در قبال بحران قفقاز جنوبی» تلاش کرده است رویکرد جمهوری اسلامی ایران نسبت به بحران منطقه قره‌باغ و درگیری میان دو کشور جمهوری آذربایجان و جمهوری ارمنستان را بررسی کند. همچنین بیان داشته است که ایران در لیست حامیان هیچ‌کدام از طرفین درگیر قرار ندارد و از هیچ‌کدام از طرفین حمایت دیپلماتیک و سیاسی نکرده است و همچنین بیانیه تهران در کنار کنش‌های گفتاری دولتمردان جمهوری اسلامی نشان می‌دهد سیاست کلی این کشور بر پایه بی‌طرفی مثبت بنا شده است. در همین راستا، تیشه‌یار و بهرامی (۱۳۹۵) نیز در مقاله «سیاست خارجی عملگرایانه ایران در قفقاز جنوبی در فضای پس‌ابرجام» گفته است با وجود نگرانی‌ها در زمینه برخی موضوعات همچون تقسیم دریای خزر و نفوذ آمریکا، ناتو و رژیم صهیونیستی، جمهوری اسلامی ایران

سیاستی نسبتاً غیر مواجهه‌گرایانه و اغلب عمل‌گرایانه را در قفقاز جنوبی دنبال کرده است. این ادعا زمانی پذیرفتنی‌تر خواهد بود که رویکرد سیاست خارجی ایران در این منطقه با سیاست خارجی ارزش‌گرای این کشور در یمن، بحرین، عراق، سوریه، لبنان و فلسطین مقایسه شود.

۳. چهارچوب مفهومی تحلیل

۳-۱. موازنه قوای نوین منطقه‌ای

اصولاً موازنه قوا سابقه‌ای طولانی در تاریخ بشر و تاریخ روابط بین‌الملل دارد و یکی از رژیم‌های بین‌المللی غیررسمی کنترل نظم و مدیریت امنیت در سیستم بین‌المللی به‌شمار می‌آید. این رژیم مبتنی بر مفروضات خاصی از جمله آتارشی قدرت‌محوری و دولت‌محوری است پس بر این اساس بنیان نهاده شده که تلاش برای کسب حفظ و افزایش قدرت، قاعده رفتاری واحدها را شکل می‌دهد و تلاش مذکور منجر به توازن‌ی خواهد شد که در آن بقا و امنیت کشورها تامین می‌شود، اما چهارچوب سیستمی نظم مبتنی بر موازنه قوا به تدریج و در اثر کارکرد نیروهای ژرف و بنیادین متحول و عناصر نوینی وارد عرصه تحلیلی روابط بین‌الملل شد. هرچند باور بر این است که ماهیت روابط بین‌الملل تغییر نکرده، اما چهارچوب فیزیکی نظم تغییر کرده و به دنبال آن مفاهیم و اصول تحلیلی و نظری نیز بار مفهومی نوینی به خود گرفته‌اند. با توجه به اصول نوین موازنه قوا و طرح شبکه به‌عنوان چهارچوب سیستمی نظم جهانی و منطقه‌ای، حال این پرسش مطرح می‌شود که موازنه قوای نوین را چگونه می‌توان طراحی و مدل آن را ترسیم کرد؟ پاسخ به چنین پرسشی بر این مفروض مبتنی است که در این الگو به جای دستکاری در عنصر قدرت سخت و ایجاد موازنه مادی در برابر دیگران، بایستی از قدرت هوشمند و طراحی آن بهره برد. به عبارتی دیگر، در این الگو از طریق فرایند بازخوانی بین سیستم‌های هوشمند و طراحی آن و رسیدن به موازنه از طریق برقراری تعامل بین الگوهای رفتاری سیستم‌های موجود در شبکه می‌توان شبکه منطقه‌ای را در یک وضعیت خاص، که در اینجا وضعیت موازنه است حفظ کرد، که چنین نتیجه‌ای حاصل شود. برای حصول به این هدف ابتدا چهارچوب فیزیکی موازنه هوشمند طراحی می‌شود. در طراحی چهارچوب مذکور تاکید بر سامان‌دهی درونی شبکه از طریق سیستم‌های سایبری هدف است که بتوان از طریق فرایندهای بازخوانی طراحی شده بین سیستم‌های فرعی موجود در درون شبکه، به ثبات استراتژیک مبتنی بر توازن درونی دست یافت.

۴. روش تحقیق (کیفی)

۴-۱. استراتژی داده بنیاد

استراتژی نظریه داده بنیاد و زمینه بنیان، از نوعی رویکرد استقرایی بهره می‌گیرد؛ یعنی روند شکل‌گیری نظریه در این استراتژی حرکت از جزء به کل است. این روش یک سلسله‌رویه‌های سیستماتیک را به کار می‌گیرد تا نظریه‌ای مبتنی بر استقرا درباره پدیده مورد نظر ایجاد کند. یافته‌های تحقیق دربرگیرنده تنظیم نظری واقعیت تحت بررسی است نه یک سلسله ارقام یا مجموعه‌ای از مطالب که به یکدیگر وصل شده باشند. هدف نظریه‌پردازی زمینه بنیان، تولید نظریه است نه توصیف صرف پدیده. برای اینکه تحلیل‌ها به نظریه تبدیل شوند مفاهیم باید منظم به یکدیگر ربط یابند. در کدگذاری محوری، مبانی و پایه‌های کدگذاری انتخابی پی‌ریزی می‌شود. کدگذاری انتخابی مرحله اصلی نظریه‌پردازی است که مقوله محوری را به شکلی نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها ربط می‌دهد، آن روابط را در چهارچوب یک روایت و داستان روشن می‌کند و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند، اصلاح می‌کند. کدگذاری انتخابی، یافته‌های مراحل کدگذاری قبلی را می‌گیرد، مقوله محوری را انتخاب می‌کند، به شکلی نظام‌مند آن را به دیگر مقوله‌ها ربط می‌دهد، آن روابط را اثبات می‌کند و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند تکمیل می‌کند. آخرین مرحله تکمیل مقوله‌هایی است که نیاز به اصلاح یا بسط و گسترش دارند. در نهایت نظریه زمینه بنیان ممکن است با گزاره‌ها یا قضایایی پایان یابد که روابط بین مقوله‌ها را در الگوی کدگذاری محوری روشن می‌کنند. در جداول زیر کدهای حاصل از مصاحبه‌ها را ارائه و تحلیل می‌کنیم:

۴-۲. کدگذاری اولیه

❖ آرا و نظرات نخبگان در حوزه قفقاز جمع‌آوری و کدگذاری شده است:

ردیف	متن مصاحبه‌ها	کدهای اولیه
۱	جمهوری اسلامی ایران هیچ وقت راهبرد مشخصی نسبت به آذربایجان نداشته است.	راهبردی نبودن تصمیمات در سیاست خارجی
۲	ایران هرگز راهبرد معینی در قفقاز جنوبی و مرکزی نداشته است.	نداشتن راهبرد مشخص در منطقه قفقاز و آسیای مرکزی
۳	ایران در قفقاز همیشه ری‌اکشن داشته است نه اکشن.	نداشتن اکشن مناسب و درخور

کدگذاری اولیه		
ردیف	متن مصاحبه‌ها	کدهای اولیه
۴	ما هر زمان که در روابط بین‌الملل با اروپا به مشکل برخوردیم و از نظر اقتصادی تحت فشار تحریم‌ها بودیم نگاه‌مان به سمت کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز رفته.	نداشتن برنامه منسجم و بلندمدت در سیاست خارجی
۵	براساس آمارهای تجارت خارجی هروقت با غرب مشکل پیدا کردیم و تحریم شدید تجارت خارجی ما با این کشورها افزایش پیدا کرده است.	نداشتن برنامه بلندمدت در مراودات اقتصادی
۶	راهبردی که بالاخص در مورد جمهوری آذربایجان طی سه دهه گذشته مطرح بوده به‌صورت نانوخته بحث موازنه‌گری، تداوم وضع موجود و تداوم مناقشه قره‌باغ بوده است.	ناآگاهی و عقلانیت در استراتژی‌های اتخاذ شده در قبال آذربایجان
۷	لازم بود بدانیم که چرا ما باید رویکرد موازنه‌گرایی را غیررسمی و غیرمرسوم نسبت به این منطقه اتخاذ کنیم.	ناآگاهی از عواقب استراتژی‌های اتخاذ شده
۸	باید می‌دانستیم تهدیدهایی که از منطقه آسیای مرکزی و قفقاز می‌شود واقعی هستند یا برساخته.	واقعی نبودن برداشت‌ها از شرایط سیاسی حاکم
۹	کشورهای قفقاز وزن ژئوپلیتیکی یکسانی ندارند که ما رفتار یکسانی با آنها داشته باشیم.	منطبق نبودن رفتار سیاسی ایران بر وزن ژئوپلیتیکی کشورهای قفقاز
۱۰	ایران مسائلی مانند نقض راهبرد موازنه‌گرایی در منطقه را، که بیان‌کننده تداوم نداشتن وضع موجود است، پیش‌بینی نکرده بود.	نداشتن استراتژی آگاهانه بلندمدت
۱۱	ما نقش و راهبرد کشورهایی مانند ترکیه و روسیه را نادیده گرفتیم.	دست کم گرفتن نقش کشورها در منطقه قفقاز و آسیای مرکزی
۱۲	نگاه ترکیه همیشه اولویت‌بخشی راهبردی بوده است در رابطه با آذربایجان.	توجه ویژه ترکیه به آذربایجان
۱۳	پتانسیل اقتصادی و وزن ژئوپلیتیک آذربایجان بالاست.	الزام استفاده بهینه از شرایط ژئوپلیتیکی آذربایجان به نفع ایران
۱۴	اکثر کریدورها و ترانزیت‌های بین‌المللی و منطقه‌ای در مسیر شرقی و غربی از آذربایجان عبور می‌کند.	لزوم استفاده از ژئوپلیتیک آذربایجان برای بهبود اوضاع ترانزیت کشور
۱۵	وزن ژئوپلیتیک آذربایجان بالا و وزن اقتصادی آن ۵ برابر ارمنستان است.	بهره‌مندی از وزن ژئوپلیتیک آذربایجان
۱۶	به‌لحاظ منفعت اقتصادی و ژئوپلیتیکی و راهبردی می‌طلبید که ترکیه بر آذربایجان متمرکز شود.	توجه کشورهای دیگر به آذربایجان
۱۷	جبر ژئوپلیتیکی حاکم بر ارمنستان باعث شده ترکیه یا حتی روسیه نگاه ویژه‌ای به آذربایجان داشته باشند.	به‌کارگیری استراتژی‌های متناسب با ارمنستان و آذربایجان
۱۸	جبر ژئوپلیتیکی حاکم بر ارمنستان باعث شده بود که این کشور آلترناتیوی برای گسترش همکاری با سایر کشورها نداشته باشد.	استفاده نکردن از فضای ژئوپلیتیکی حاکم بر ارمنستان

کدگذاری اولیه		
ردیف	متن مصاحبه‌ها	کدهای اولیه
۱۹	جبر ژئوپلیتیکی حاکم بر رفتار سیاست خارجی ارمنستان باعث شده این کشور میزان مراودات تجاری‌اش و میزان صادرات ترکیه به ارمنستان تا سال ۲۰۱۸-۲۰۱۹ بیشتر از صادرات ایران به ارمنستان باشد.	حضور به‌موقع ترکیه برای برقراری ارتباط با ارمنستان
۲۰	ترکیه اولویت راهبردی خود را آذربایجان قرار داده با علم به اینکه ارمنستان ناگزیر است در هر شرایطی مراودات اقتصادی خود را حفظ کند.	برنامه‌ریزی ترکیه برای بهره‌مندی همه‌جانبه از آذربایجان
۲۱	در سال ۲۰۲۰ بحث تحریم روابط تجاری ارمنستان با ترکیه مطرح شد این موضوع حدود ۶ ماه دوام داشت و ارمنستان ناگزیر به ادامه روند سابق بود.	ناگزیر بودن ارمنستان در برقراری رابطه با ترکیه
۲۲	روسیه علی‌رغم اعتراض ائتلاف‌های فکر ارمنستان از جبر ژئوپلیتیکی حاکم بر رفتار سیاست خارجی ارمنستان استفاده کرد.	تسلط روسیه بر ارمنستان
۲۳	روسیه مهم‌ترین تامین‌کننده تجهیزات نظامی و سلاح‌های آذربایجان در سه دهه گذشته بوده است.	تجهیز آذربایجان توسط روسیه
۲۴	حدود ۶۰-۷۰ درصد تجهیزات نظامی آذربایجان را روسیه تامین می‌کند.	تجهیز نظامی آذربایجان توسط روسیه
۲۵	علی‌رغم ایجاد موج منفی در داخل جامعه ارمنستان فدراسیون روسیه همچنان به فروش سلاح ادامه می‌داد.	بی‌توجهی روسیه به افکار عمومی ارمنستان
۲۶	ایران اگر نتواند با آذربایجان وارد رابطه مطلوب و مثبت شود گزینه‌های دیگر جایگزین خواهند شد.	جایگزینی شدن قدرت‌های دیگر به‌جای ایران
۲۷	ایران برخلاف ترکیه و روسیه از جبر حاکم بر رفتار سیاست خارجی ارمنستان استفاده نکرد.	غفلت ایران در برخورد سیاسی با آذربایجان
۲۸	ایران به آذربایجان و ارمنستان نگاه برابری داشته است در صورتی‌که این دو کشور وزن ژئوپلیتیکی برابر نداشتند.	تفکیک نشدن سیاست خارجی درقبال کشورهای مختلف
۲۹	خروجی نگاه برابر به ارمنستان و آذربایجان در سال ۲۰۲۰ خود را نشان داد.	تفکیک نشدن سیاست خارجی درقبال کشورهای مختلف
۳۰	گزینه‌های روابط خارجی آذربایجان محدود نیست.	وجود گزینه‌های مختلف برای سیاست‌های آذربایجان
۳۱	جمهوری آذربایجان روابطش را با کشورهای شبه‌قاره مانند پاکستان و رژیم صهیونیستی گسترش داده است.	کشش سیاسی به سمت سایر کشورهای منطقه
۳۲	نگاه برخی سیاستمداران ایرانی نه‌تنها در آذربایجان بلکه در اکثر کشورهای آسیای مرکزی بازخورد منفی دارد.	بی‌توجهی به افکار عمومی آذربایجان
۳۳	در روابط بین دو کشور نگاه بالا به پایین و به حساب آوردن این کشورها جزء جغرافیای سرزمینی ایران در گذشته اثر منفی دارد.	بی‌توجهی به تبعات سیاست‌های اتخاذشده

کدگذاری اولیه		
ردیف	متن مصاحبه‌ها	کدهای اولیه
۳۴	در موضع‌گیری رسمی و ادبیات رسمی سیاسی نگاه بالا به پایین در جوامع کشورها و حاکمیت آنها مطلوب نیست.	بی‌توجهی به تبعات سیاست‌های اتخاذ شده
۳۵	همیشه دو تهدید برای ایران وجود داشته است: قوم‌گرایی و رژیم صهیونیستی.	متمرکز شدن بیش از حد روی تهدیدات غیراساسی
۳۶	دو تهدید قوم‌گرایی و رژیم صهیونیستی بر ساخته است تا واقعیت.	بی‌توجهی به بر ساخته بودن برخی تهدیدات
۳۷	تهدیدهای قوم‌گرایی و رژیم صهیونیستی به صورت واقعی و عینی هرگز در ایران بررسی نشدند.	بررسی نشدن دقیق تهدیدات در سیاست خارجی و دستگاه دیپلماسی
۳۸	تهدید قوم‌گرایی و رژیم صهیونیستی به قول بری بوزان بر ساخته سوژه به حساب می‌آیند و باعث تجویز نسخه غلط در تامین منافع ملی کشورمان می‌شود.	تجویز نسخه غلط در سیاست خارجی
۳۹	طی تغییر و تحول‌هایی که در سه دهه گذشته در ساخت حاکمیتی آذربایجان اتفاق افتاده است، ایاز مطلباف که در راس هرم قدرت بود نگاه روس محور داشت	رویکرد روسی آذربایجان در ۳ دهه اخیر
۴۰	ایلچی بیگ یک شخصیت ملی‌گرا در آذربایجان بود نگاه منفی و قوم‌گرا نسبت به ایران و روسیه را مطرح کرد.	بی‌توجهی به رویکرد منفی آذربایجان در زمان ایلچی بیگ
۴۱	نگاه قوم‌گرایانه آذربایجان محدود به مقطع زمانی ۱۹۹۳ است.	لزوم توجه به سیاست‌های مختلف آذربایجان در مقاطع زمانی مختلف
۴۲	در زمان خاندان علیف نگاه چندجانبه و عملگرا اتخاذ شد.	لزوم توجه به سیاست‌های مختلف آذربایجان در مقاطع زمانی مختلف
۴۳	ایران موضوع قوم‌گرایی را همیشه تولید و بازتولید کرده و تهدید برای خود دانسته است.	پرنسپ جلودار دادن موضوع قوم‌گرایی و اتخاذ نشدن استراتژی متناسب
۴۴	حزبی که بعد از ایلچی بیگ به قدرت رسیده کاملاً رویکرد عملگرایانه و چندجانبه‌گرایانه داشته.	لزوم توجه به سیاست‌های مختلف آذربایجان در مقاطع زمانی مختلف
۴۵	کشورهایی مثل روسیه، آفریقای جنوبی و ترکیه نقش موثرتری نسبت به اسرائیل در تامین سلاح‌های آذربایجان داشته‌اند.	لزوم توجه همه‌جانبه به سیاست‌های مختلف در قبال آذربایجان
۴۶	آذربایجان ۴۰ درصد انرژی رژیم صهیونیستی را تامین می‌کرده.	بررسی تراز تجاری آذربایجان و اسرائیل
۴۷	کارشناسان نسخه‌های غلطی را برای سیاست‌مداران مان تدوین می‌کنند.	نداشتن نظرات کارشناسانه و متعدهانه بر مبنای منافع ملی در سیاست خارجی ایران
۴۸	کارشناسان ایرانی هیچ‌وقت به این موضوع اشاره نمی‌کنند که ۴۰ درصد تامین انرژی برای رژیم صهیونیستی نهایتاً ۳ درصد یا کمتر از صادرات ملی آذربایجان را تشکیل می‌دهد.	توجه به مسائل کمتر مهم در سیاست خارجی
۴۹	شرکای انرژی آذربایجان عمدتاً کشورهای اروپایی هستند مخصوصاً ایتالیا و رومانی.	بررسی تراز تجاری آذربایجان با سایر کشورها

کدگذاری اولیه		
ردیف	متن مصاحبه‌ها	کدهای اولیه
۵۰	آمارهای غلط به تصویرسازی‌های منفی و امنیتی در روابط ایران و آذربایجان دامن زده و باعث فاصله بین این دو کشور شده.	تولید آمارهای غلط و تصویرسازی‌های منفی موجب ایجاد فاصله بین ایران و آذربایجان شده
۵۱	در طول جنگ قره‌باغ همان‌طور که رهبری نیز فرمودند ما سیاست بی‌طرفی را اتخاذ کردیم.	سیاست بی‌طرفی توأم با جانبداری لفظی از آذربایجان
۵۲	به‌طور رسمی ایران از تمامیت ارضی آذربایجان حمایت کرده است.	جانبداری از آذربایجان در عین اتخاذ سیاست بی‌طرفی در قره‌باغ
۵۳	ایران حل و فصل دعاوی از طریق دیپلماسی را در طول جنگ قره‌باغ مطرح کرد.	حل دعاوی از طریق دیپلماسی
۵۴	استفاده از موقعیت ژئوپلیتیکی ایران از مسیرهای ترانزیتی مثل مسیر نوردوز برای انتقال کامیون‌های نظامی به ارمنستان باعث شد دیپلماسی عمومی ایران نسبت به آذربایجان بسیار منفی جلوه‌گر شود.	نیود عقلانیت و دوراندیشی در رفتارهای سیاسی
۵۵	سیاست‌های عملی ما با سیاست‌های اعلامی ما همخوانی نداشت.	ناهمخوانی سیاست‌های عملی و سیاست‌های اعلامی
۵۶	ناهمخوانی سیاست‌های اعلامی و عملی ایران به دلیل قدرت نفوذ شبکه‌های اجتماعی سریعاً در داخل آذربایجان بازخورد منفی پیدا می‌کرد.	ناهمخوانی سیاست‌های عملی و سیاست‌های اعلامی
۵۷	سیاست‌های غلط ایران در قبال تلاش‌های صلح‌آمیز علیف	اتخاذ سیاست‌های نادرست و نابجا
۵۸	گفتمانی که در سه دهه اخیر در آذربایجان تولید شده مبتنی بر صلح برادری و گسترش روابط بود.	اتخاذ سیاست‌های نادرست و نابجا
۵۹	برساخته‌های امنیتی ایران با واقعیت‌های میدانی آذربایجان همخوانی نداشت.	بررسی نشدن دقیق و هوشمندی در رفتارهای سیاسی
۶۰	بعد از سال ۲۰۲۰ روندهای منطقه‌ای تغییر کرده است.	تغییر در روندهای منطقه‌ای بعد از ۲۰۲۰
۶۱	قبل از سال ۲۰۲۰ آذربایجان نگاه کاملاً امنیتی نسبت به حل و فصل مناقشه قره‌باغ داشت.	نگاه امنیتی آذربایجان به مناقشه قره‌باغ
۶۲	قبل از ۲۰۲۰ نگاه تجدیدنظرطلبانه نسبت به نظم منطقه‌ای داشت و قره‌باغ جزء اولویت‌های راهبردی این کشور به حساب می‌آمد.	نگاه تجدیدنظرطلبانه آذربایجان به قره‌باغ قبل از ۲۰۲۰
۶۳	هدف آذربایجان تا قبل از ۲۰۲۰ از حضور و همکاری با کشورها در سطح دوجانبه و چندجانبه و عضویت در نهادها و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی حل و فصل دعاوی به نفع خود بود.	منفعت‌طلبی آذربایجان در مسئله قره‌باغ تا قبل از ۲۰۲۰
۶۴	ایران از جنگ قره‌باغ بازخوانی صحیحی نداشت و نتوانست دیپلماسی اقتصادی خودش را فعال کند.	بازخوانی نادرست ایران از جنگ قره‌باغ
۶۵	ایران باید به روندهای حاکم بر منطقه توجه کند.	لزوم توجه ایران به روندهای منطقه‌ای
۶۶	اگر مسیر زنگزور بخواد افتتاح شود نیروهای روسی آن را کنترل خواهند کرد.	روسیه همچنان برادر بزرگ محسوب می‌شود

کدگذاری اولیه		
ردیف	متن مصاحبه‌ها	کدهای اولیه
۶۷	ترکیه برای اینکه حضور خود را تداوم ببخشد باید خط قرمزهای روسیه را لحاظ کند.	روسیه همچنان برادر بزرگ محسوب می‌شود
۶۸	جنگ دوم قره‌باغ نظم منطقه‌ای با هژمونی روسیه را در سطح منطقه‌ای قوام بخشید.	هژمونی روسیه در جنگ دوم قره‌باغ
۶۹	مهم‌ترین کارکرد جنگ دوم قره‌باغ این است که روندهای اقتصادی شکل گرفت و نظم منطقه‌ای ایجاد کرد.	نظم منطقه‌ای در سایه شکل‌گیری روندهای اقتصادی
70	ایران باید در منطقه قفقاز و آسیای مرکزی دیپلماسی اقتصادی خود را فعال کند.	لزوم فعال شدن دیپلماسی اقتصادی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز
۷۱	باید فرصت‌هایی را که تبعات میان‌مدت و بلندمدت دارد ایجاد کند.	توجه به تبعات میان‌مدت و بلندمدت استراتژی‌های اتخاذشده
۷۲	بحث قوم‌گرایی یا تهدیدهای برساخته قومیتی زاده و محصول نگاه ایران‌شهری به قفقاز و آسیای مرکزی است	توجه به تهدیدهای برساخته و واقعی در سیاست خارجی
۷۳	گسترش نفوذ ترکیه در منطقه و همگرایی با کشورهای آسیای مرکزی فی‌الذات یک تهدید به حساب می‌آید.	لزوم توجه به حضور سایر کشورها در آسیای مرکزی و قفقاز
۷۴	محصول رویکرد موازنه‌گرایی و نگاه ایران‌شهری، قطب‌بندی در سطح منطقه است.	بازبینی و بررسی دقیق نگاه ایران‌شهری
۷۵	محصول رویکرد موازنه‌گرایی و نگاه ایران‌شهری، وجود آدرس‌های متعارض، متضاد و لایتغیر است.	بازبینی و بررسی دقیق نگاه ایران‌شهری
۷۶	در سیاست‌های منطقه‌ای خود نباید نگاه صفر و صدی داشته باشیم.	میان‌روی در اتخاذ سیاست‌ها
۷۷	ایران توجهی به آسیای مرکزی و قفقاز ندارد.	دور شدن آسیای مرکزی از تیررس سیاست خارجی
۷۸	توجه ایران به غرب آسیاست و غفلت بزرگی صورت گرفته است.	غفلت از آسیای مرکزی و قفقاز
۷۹	سایر کشورها در آسیای مرکزی شروع به سرمایه‌گذاری و ارتباط‌گیری کردند، ولی ایران در حال پرداخت هزینه غفلت تاریخی خود است.	غفلت تاریخی ایران در قفقاز
۸۰	در دهه ۷۰ ترکیه با انتقال برخی تجار خود به آسیای مرکزی سعی داشت دانشگاه‌ها و بقیه بخش‌ها را تحت تاثیر قرار دهد.	نفوذ فرهنگی ترکیه در آسیای مرکزی
۸۱	فهم نازل از شرایط آسیای مرکزی و قفقاز باعث بی‌توجهی به منطقه شد.	غفلت از شرایط آسیای مرکزی
۸۲	این تفکر اشتباه وجود داشت که چون آذربایجانی‌ها شیعه هستند پس به راحتی جذب ایران می‌شوند.	داشتن دیدگاه غلط نسبت به آذربایجان
۸۳	ما فعالیت‌هایی مانند تأسیس رسانه و تأسیس دانشگاه و مدارس را در منطقه قفقاز انجام ندادیم.	لزوم انجام فعالیت‌های علمی و فرهنگی در منطقه مخصوصاً آذربایجان

کدگذاری اولیه		
ردیف	متن مصاحبه‌ها	کدهای اولیه
۸۴	سال ۱۳۹۲ سفارت اسرائیل در آذربایجان تاسیس شد، اما برای ایران این اتفاق سوال نشد که چرا؟	لزوم بررسی دقیق رفتارهای سیاسی سایر کشورها در آذربایجان
۸۵	سال ۲۰۱۰ کشتار نارداران اتفاق افتاد.	توجه به وقایع مختلف در قفقاز
۸۶	ارمنستان و گرجستان مولفه‌های هویتی مانند کلیساهای ارمنی و کلیساهای گرجی، خط مستقل دارند نیازی به هویت دزدی و تاریخ دزدی ندارند.	داشتن هویت مستقل
۸۷	آذربایجان بدون ایران هیچ هویتی ندارد.	اتصال تاریخی آذربایجان به ایران
۸۸	آذربایجان شیعه است و زبان‌شان دنباله زبان آذری ماست.	اتصال تاریخی آذربایجان به ایران
۸۹	جمهوری آذربایجان به دلیل نیاز به هویت‌سازی به اسرائیل نزدیک شد.	هویت‌سازی جعلی
۹۰	اگر هویت‌سازی را با اسرائیل انجام نمی‌دادند در ایران حل می‌شدند.	اجبار در هویت‌سازی
۹۱	روال طبیعی این بود که بعد از فروپاشی شوروی آذربایجان در ایران حل شود.	گریز از ادغام و حل شدن در ایران توسط آذربایجان
۹۲	علیف و خاندانش و ایلچی بیگ به دنبال این بودند که هویت‌سازی جعلی برای خودشان انجام دهند.	هویت‌سازی جعلی توسط آذربایجان
۹۳	آذربایجان سعی داشت ایران را با عنوان دیگری تعریف کند و از ایران متمایز شود.	دیگری بودن ایران برای آذربایجان
۹۴	ایران در قفقاز و آسیای مرکزی مخصوصاً در آذربایجان می‌بایست حوزه‌های فرهنگی، تجاری، سیاسی، نظامی و بعد امنیتی را پیش می‌برد.	لزوم رعایت ترتیب و اولویت در سیاست خارجی
۹۵	مولفه‌های هویتی ایران فقط بحث شیعه بودن نیست.	تمرکز روی موضوع شیعه بودن
۹۶	نیاز به تولید سریال و برگزاری نمایشگاه‌های مختلف است.	لزوم فعالیت‌های فرهنگی و رسانه‌ای در قفقاز و آذربایجان
۹۷	روی پیوند ترکی و فارسی تاکید شود.	لزوم فعالیت‌های فرهنگی و رسانه‌ای در قفقاز و آذربایجان
۹۸	آذربایجان برای هویت‌سازی سراغ اسرائیل رفت که خود هویتی جعلی دارد.	نیاز به جعل هویت
۹۹	اشتراک در جعل هویت باعث نزدیکی جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی شده است.	اشتراک رژیم صهیونیستی و آذربایجان در جعل هویت
۱۰۰	بحث اصلی ترکیه در آذربایجان بحث اقتصادی است.	منفعت اقتصادی ترکیه در آذربایجان و قفقاز
۱۰۱	ترکیه با قوی کردن سازمان کشورهای ترک، دست‌درازی به آسیای مرکزی و تحریک چین و روسیه سعی دارد در آذربایجان جای پای پیدا کند.	قوی بودن رابطه ترکیه با آذربایجان

کدگذاری اولیه		
ردیف	متن مصاحبه‌ها	کدهای اولیه
۱۰۲	ترکیه در سریال‌های خود جعل هویت و مشاهیر انجام می‌دهد.	جعل هویت توسط ترکیه
۱۰۳	در رفتار سیاست خارجی خود نسبت به آذربایجان و بقیه آسیای مرکزی و قفقاز خوب عمل نکرده‌ایم در عوض دشمن به‌خوبی کار کرده.	رفتار نامناسب در سیاست خارجی ایران
۱۰۴	با تمام دشمنی‌ها به‌دلیل اصالت و عمق تمدن ایران، کشورمان هنوز پابرجاست.	اصالت و غنی بودن تمدن ایرانی
۱۰۵	ایران حتی فیلم‌های تاریخی قوی تولید و صادر نکرده است.	نداشتن فعالیت‌های فرهنگی در منطقه
۱۰۶	هدف دشمن این است که پیوند کشورهای آذری‌نشین را با سایر استان‌ها سست کند.	دشمن به‌خوبی دشمنی می‌کند
۱۰۷	لابی آذربایجان در ایران تلاش دارد تنش کنترل‌شده‌ای را در ایران شکل دهد.	لزوم توجه به لابی‌ها و نفوذ پان‌ترک‌ها
۱۰۸	ایران به این دلیل که آذربایجان شیعه است بسیار غفلت و قصور کرده است.	استفاده نادرست از گزینه شیعه بودن
۱۰۹	تنش مدیریت‌شده در ایران باعث می‌شود آذربایجان بهانه لازم برای حضور نیروهای بیگانه را داشته باشد.	ایجاد تنش مدیریت‌شده در ایران
۱۱۰	تنش مدیریت‌شده باعث می‌شود اسرائیل برای حضور در آذربایجان و رصد ایران بهانه داشته باشد.	ایجاد تنش مدیریت‌شده در ایران
۱۱۱	تنش مدیریت‌شده در ایران باعث می‌شود آذربایجان برای سرکوب‌های داخلی و بازداشت شیعیان بهانه لازم داشته باشد.	ایجاد تنش مدیریت‌شده در ایران
۱۱۲	تنش باعث می‌شود کشور مورد نظر (ایران) وارد مقوله باج‌گیری شود.	ایجاد تنش مدیریت‌شده در ایران
۱۱۳	در واقعیت اکثر مردم آذربایجان از ایران متنفر هستند، زیرا ۳۰ سال در معرض بمباران اطلاعاتی غلط بوده‌اند.	ضعف در عملکرد رسانه‌ای ایران
۱۱۴	ایران می‌بایست شبکه‌سازی و ظرفیت‌سازی می‌کرد در آذربایجان.	عدم ظرفیت‌سازی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز
۱۱۵	ایجاد جای پای قوی در جمهوری آذربایجان کاری یک‌شبه نیست باید تدریجی اتفاق می‌افتاد.	تأثیر تدریجی برخی رفتارهای سیاسی
۱۱۶	تالش‌ها همسو با ایران هستند، ولی ایران توجهی نمی‌کند.	استفاده بهینه از فرصت همراهی تالش‌ها با ایران
۱۱۷	طبق واقعیت تاریخی قره‌باغ همیشه ارمنی‌نشین بوده.	شیطنت روسیه در مورد قره‌باغ
۱۱۸	شیطنت روسیه این بود که منطقه ارمنی‌نشین را به آذربایجان داده.	شیطنت روسیه در مورد قره‌باغ
۱۱۹	قره‌باغ دارای معادن طلا و معادن طبیعی بسیار است.	غنی بودن منطقه قره‌باغ
۱۲۰	اگر آذربایجان قره‌باغ را بگیرد مسیر ترانزیتی ایران- گرجستان و دریای سیاه بسته می‌شود.	جلوگیری از تسلط آذربایجان بر قره‌باغ
۱۲۱	کم‌کاری برخی سازمان‌ها مانند سازمان فرهنگ و ارتباطات، وزارت خارجه، کانون پرورش فکری، وزارت ارشاد و صداوسیما	کم‌کاری سازمان‌های اثرگذار در کنترل قره‌باغ

کدگذاری اولیه		
ردیف	متن مصاحبه‌ها	کدهای اولیه
۱۲۲	ایران در آذربایجان استراتژی خاصی نداشت و ندارد.	نداشتن برنامه و راهبرد معین در قره‌باغ
۱۲۳	دیپلماسی عمومی و ارتباط‌گیری با مردم در منطقه و بالاخص در آذربایجان به‌شدت ضعیف بوده.	ضعف دیپلماسی عمومی ایران در منطقه و در قبال مسائل قره‌باغ
۱۲۴	ایران سوریه را حفظ کرد، ولی صادرات ترکیه به آنجا بیشتر از ماست.	استفاده نکردن از موقعیت‌های منطقه‌ای
۱۲۵	مسائل فرهنگی سخت، کیفی و تدریجی اثرگذار هستند.	نیاز به برنامه بلندمدت فرهنگی در قفقاز
۱۲۶	قره‌باغ زمین‌های آذربایجان بوده که ارمنی‌ها به‌لحاظ منطقی اشغال کرده‌اند.	شیطنت روس‌ها
۱۲۷	ایران در جنگ قره‌باغ اعلام بی‌طرفی کرد، ولی بی‌طرفی متمایل به آذربایجان.	اتخاذ سیاست‌های عقلانی
۱۲۸	بی‌طرفی ایران در جنگ قره‌باغ باعث شکست ژئوپلیتیکی کشورمان شد.	دقت و بررسی سیاست‌های اتخاذشده
۱۲۹	رژیم صهیونیستی در قره‌باغ مستقر شده و ایران را رصد می‌کند و دست به اعمال جاسوسی می‌زند.	لزوم توجه به رفتارهای جاسوسی سایر کشورها
۱۳۰	ایران باید با عقل سرد سیاسی و آغوش گرم فرهنگی به سراغ آذربایجان می‌رفت.	نیاز ایران به آغوش گرم فرهنگی در قبال قفقاز و آسیای مرکزی
۱۳۱	تصمیم‌گیری‌های ایران بر مبنای نفوذ لابی‌های پان‌ترک در کشور صورت گرفته.	لزوم حساسیت ایران نسبت به لابی‌های پان‌ترک
۱۳۲	ایران نباید تمام مسائل را با هم خلط می‌کرد افتراقات و اشتراکات را باید از هم تفکیک می‌کرد.	تفکیک اشتراکات و افتراقات با کشورهای منطقه
۱۳۳	ایران آسیب‌های جدی از لابی‌های پان‌ترکی که جزء تصمیم‌گیران بودند خورده است برای مثال برخی سفرا.	لزوم حساسیت ایران نسبت به لابی‌های پان‌ترک
۱۳۴	بی‌توجهی به فرهنگ غنی ایران و استفاده نکردن از فرهنگ در شکل‌گیری روابط	بی‌توجهی به فرهنگ غنی ایران
۱۳۵	پررنگ شدن نقش آذربایجان و ترکیه در منطقه به‌دلیل عدم‌نقش‌آفرینی ایران است.	سکوت و نداشتن استراتژی در قفقاز
۱۳۶	ایران ابتکار عملی در قره‌باغ و منطقه قفقاز و آسیای مرکزی نداشته.	نداشتن ابتکار عمل در قفقاز
۱۳۷	ایران هیچ استراتژی برای حضور موثر و موفق در قفقاز ندارد.	نداشتن استراتژی مناسب در قفقاز
۱۳۸	ایران قفقاز را رها کرده است.	غفلت تاریخی ایران در قفقاز
۱۳۹	پیوند طبیعی بین ایران و آذربایجان وجود دارد، ولی از آن استفاده نکرده‌ایم.	استفاده نکردن از پیوند تاریخی بین ایران و آذربایجان
۱۴۰	ایران به‌جای تمرکز بر اشتراکات روی افتراقات متمرکز شده.	تمییز ندادن اشتراکات و افتراقات

❖ در این مرحله کدهای اولیه به دلیل فراوانی آنها به کدهای ثانویه تبدیل می‌شوند و از روش حذف یا ادغام و ایجاد طبقه‌های فرعی استفاده می‌شود.

کدگذاری ثانویه			
ردیف	کد ثانویه	مفهوم	طبقه‌های فرعی
۱	<ul style="list-style-type: none"> - راهبردی نبودن تصمیمات در سیاست خارجی - نداشتن راهبرد مشخص در منطقه قفقاز و آسیای مرکزی - نداشتن ری‌اکشن به‌جای اکشن مناسب و درخور - نداشتن استراتژی مناسب در قفقاز - نداشتن ابتکار عملی در قفقاز - دقت و بررسی سیاست‌های اتخاذشده - اتخاذ سیاست‌های عقلانی - اتخاذ سیاست‌های نادرست و ناپجا - ناهمخوانی سیاست‌های عملی و اعلامی 	<ul style="list-style-type: none"> • نداشتن راهبرد مشخص در قفقاز و آسیای مرکزی • نبود عقلانیت در تصمیمات سیاست خارجی 	<ul style="list-style-type: none"> • لزوم داشتن برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت در قفقاز و آسیای مرکزی
۲	<ul style="list-style-type: none"> - تمییز ندادن اشتراکات و افتراقات - استفاده نکردن از پیوند تاریخی بین ایران و آذربایجان - تفکیک اشتراکات و افتراقات با کشورهای منطقه - نیاز به برنامه بلندمدت فرهنگی در قفقاز - بی‌توجهی به فرهنگ غنی ایران - نیاز ایران به آغوش گرم فرهنگی در قبال قفقاز و آسیای مرکزی - اصالت و غنی بودن تمدن ایرانی - تاسیس دانشگاه و مراکز فرهنگی 	<ul style="list-style-type: none"> • تفکیک اشتراکات و افتراقات در سیاست خارجی ایران • نیاز به فعالیت‌های فرهنگی موثر در قره‌باغ و قفقاز 	<ul style="list-style-type: none"> • خالی بودن جای فعالیت‌های موثر فرهنگی در منطقه
۳	<ul style="list-style-type: none"> - تاثیر تدریجی برخی رفتارهای سیاسی - ایجاد تنش مدیریت‌شده در ایران - لزوم توجه به رفتارهای جاسوسی سایر کشورها - لزوم توجه به لابی‌ها و نفوذ پان‌ترک‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> • توجه به جاسوس‌ها و لابی‌های دشمنان در داخل 	<ul style="list-style-type: none"> • هوشیاری نسبت به جاسوس‌ها و لابی‌های پان‌ترک در کشور
۴	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده نادرست از گزینه شیعه بودن - استفاده بهینه از فرصت همراهی تالشی‌ها با ایران - استفاده نکردن از موقعیت‌های منطقه‌ای - ضعف دیپلماسی عمومی ایران در منطقه و در قبال مسائل قره‌باغ - کم‌کاری سازمان‌های اثرگذار در کنترل قره‌باغ - جلوگیری از تسلط آذربایجان بر قره‌باغ 	<ul style="list-style-type: none"> • بی‌توجهی به موقعیت‌های مهم موجود • ضعف دیپلماسی عمومی 	<ul style="list-style-type: none"> • ضعف دیپلماسی

کدگذاری ثانویه			
ردیف	کد ثانویه	مفهوم	طبقه‌های فرعی
۵	<ul style="list-style-type: none"> - شیطنت روسیه در مورد قره‌باغ - روسیه همچنان برادر بزرگ محسوب می‌شود - انفعال روسیه در مناقشات اخیر قره‌باغ - دور شدن روسیه در ماه‌های اخیر از فضای مناقشات قفقاز و آسیای مرکزی - موثر واقع شدن جنگ اوکراین در دوری روسیه از منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> • موثر بودن تصمیمات روسیه برای قفقاز 	<ul style="list-style-type: none"> • لزوم همفکری و همکاری با کشورهای موثر در مناقشات قفقاز
۶	<ul style="list-style-type: none"> - هویت‌سازی جعلی توسط آذربایجان - اشتراک رژیم صهیونیستی و آذربایجان در جعل هویت - نیاز به جعل هویت - گریز از ادغام و حل شدن در ایران توسط آذربایجان - دیگری بودن ایران برای آذربایجان - وجه مشترک رژیم صهیونیستی و آذربایجان در جعل هویت 	<ul style="list-style-type: none"> • جعل هویت • واگامه از ادغام در ایران 	<ul style="list-style-type: none"> • جعلی بودن هویت رژیم صهیونیستی و آذربایجان
۷	<ul style="list-style-type: none"> - دست‌کم گرفتن نقش کشورها در منطقه قفقاز و آسیای مرکزی - لزوم توجه همه‌جانبه به سیاست‌های مختلف در قبال آذربایجان - نفوذ رژیم صهیونیستی و ترکیه در منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> • توجه به نفوذ دشمنان و مقابله صحیح 	<ul style="list-style-type: none"> • آگاهی از سیاست‌های سایر کشورها در قبال قفقاز و آسیای مرکزی
۸	<ul style="list-style-type: none"> - ناگزیر بودن ارمنستان در برقراری رابطه با ترکیه - جعل هویت توسط ترکیه - منفعت‌طلبی آذربایجان در مسئله قره‌باغ تا قبل از ۲۰۲۰ 	<ul style="list-style-type: none"> • نقش‌آفرینی ترکیه در قفقاز 	<ul style="list-style-type: none"> • نادیده نگرفتن حضور ترکیه در منطقه
۹	<ul style="list-style-type: none"> - نظم منطقه‌ای در سایه شکل‌گیری روندهای اقتصادی - لزوم فعال شدن دیپلماسی اقتصادی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز - توجه به تبعات میان‌مدت و بلندمدت استراتژی‌های اتخاذشده - توجه به تهدیدهای برساخته و واقعی در سیاست خارجی 	<ul style="list-style-type: none"> • لزوم توجه به فعالیت‌های اقتصادی در قفقاز 	<ul style="list-style-type: none"> • توجه بیش از پیش به نقش اقتصاد در وابستگی کشورهای منطقه
۱۰	<ul style="list-style-type: none"> - لزوم استفاده از ژئوپلیتیک آذربایجان برای بهبود اوضاع ترانزیت کشور - الزام استفاده بهینه از شرایط ژئوپلیتیکی آذربایجان به نفع ایران - بهره‌مندی از وزن ژئوپلیتیکی آذربایجان برای منافع ملی ایران 	<ul style="list-style-type: none"> • بهره‌مندی از ژئوپلیتیک آذربایجان در راستای منافع ایران 	<ul style="list-style-type: none"> • بهره‌مندی موثر از ژئوپلیتیک آذربایجان

❖ در مرحله سوم کدگذاری‌های محوری انجام شده است. هدف از این کدگذاری برقراری ارتباط بین طبقه‌های تولیدشده (در مرحله کدگذاری باز) است.

ردیف	طبقه‌های اصلی	طبقه‌های فرعی
۱	● لزوم داشتن برنامه‌های بلندمدت فرهنگی در منطقه	- لزوم داشتن برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت در قفقاز و آسیای مرکزی - خالی بودن جای فعالیت‌های موثر فرهنگی در منطقه
۲	● توجه به سیاست‌های سایر کشورها در قفقاز	- آگاهی از سیاست‌های سایر کشورها در قفقاز و آسیای مرکزی - نادیده نگرفتن حضور ترکیه در منطقه
۳	● لزوم داشتن مراودات اقتصادی در سطوح بالای تجاری	- توجه بیش از پیش به نقش اقتصاد در وابستگی کشورهای منطقه
۴	● داشتن برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت در منطقه	- هوشیاری نسبت به جاسوس‌ها و لابی‌های پان‌ترک در کشور
۵	● استفاده مطلوب از وضعیت ژئوپلیتیکی همسایگان	- بهره‌مندی موثر از ژئوپلیتیک آذربایجان
۶	● ایجاد اتحاد در مواقع بحران	- لزوم همفکری و همکاری با کشورهای موثر در مناقشات قفقاز - اتحاد در تصمیم‌گیری و اثرگذاری

۳-۴. روایت پژوهش داده‌بنیاد

نظریه نهایی کشف‌شده «استراتژی کارکردگرا»^۱ است. ج.ا. ایران می‌بایست به موضوعاتی چون فعالیت‌های فرهنگی عمیق، داشتن راهبردها و برنامه‌های استراتژیک در قفقاز و آسیای مرکزی و همچنین به تفکیک اشتراکات و افتراقات در سیاست خارجی توجه کند. این نظریه پس از کدگذاری‌ها و گفت‌وگوهای مبسوط با متخصصان حوزه قفقاز استخراج شده و این روایت را از نظریه کشف‌شده به‌دست می‌دهد که کشور ما در سیاست خارجی خود و در برخورد با کشورهای همسایه به‌ویژه قفقاز، نیازمند داشتن برنامه و راهبردهای کوتاه‌مدت نیازمند است که مانند زنجیره‌ای به‌هم‌پیوسته به استراتژی‌های بلندمدت منجر شود. استراتژی بلندمدت در منطقه موجب می‌شود ایران برخلاف همیشه به‌عنوان یک کشگر و بازیگر اصلی نقش‌آفرینی کند و نه به‌صورت کشوری که دائماً سیاست‌هایش را در نشان دادن واکنش، پاسخ یا دفاع اجرایی می‌کند. از این‌رو، استفاده از استراتژی کارکردگرا می‌تواند کمک شایانی به ارتقای جایگاه

1. Functional strategy

جمهوری اسلامی ایران در منطقه قفقاز کند.

در ادامه مطالب استخراج شده از مصاحبه‌ها که به صورت نیمه‌ساختاریافته و تئوری داده‌بنیاد به دست آمده در راستای آسیب‌شناسی حضور ایران در این منطقه مهم را تحلیل می‌کنیم.

■ احصای آرای نخبگان و صاحب‌نظران؛ آسیب‌شناسی سیاست خارجی ایران در قفقاز

■ زاویه نگاه سیاست خارجی ایران به موضوع قومیت‌ها (نقد اندیشه ایرانی‌شهری و موازنه‌گرایی)

عمدتاً رویکرد سیاست خارجی ایران نسبت به قفقاز متأثر از دو گونه رویکرد موازنه‌گرایی و نگاه ایرانی‌شهری بوده است. در مصاحبه با دکتر قاسم اصولیان این‌طور تحلیل شد که بحث قوم‌گرایی یا تهدیدات برساخته قومیتی، زاده و محصول نگاه ایرانی‌شهری به منطقه قفقاز جنوبی و حتی آسیای مرکزی است. (Moradi, 2015) نگاه ایرانی‌شهری فی‌الذاته و در جایگاه خود نگاه ارزشمند و ایده‌آلی محسوب می‌شود، ولی در حوزه سیاست خارجی در اغلب اوقات بحث‌های مربوط به تهدیدات ناشی از قوم‌گرایی برساخته و مولود همین اندیشه ایرانی‌شهری است. در چنین شرایطی لازم است به دو پرسش اساسی پاسخ دهیم که خروجی و نتیجه نگاه موازنه‌گری و نگاه ایرانی‌شهری به سیاست خارجی چیست؟ نسخه‌هایی که در آن نگاه ایرانی‌شهری در سیاست خارجی رویکرد موازنه‌گرایی مطرح است تا چه اندازه می‌تواند تأمین‌کننده منافع ملی ایران باشد و تا چه اندازه این اندیشه با فضای جدید نظام بین‌الملل همخوانی دارد؟ اینها موضوعات و پرسش‌های مهمی هستند که پاسخ به آنها می‌تواند بخش زیادی از سیاست خارجی ایران را نسبت به منطقه شفاف کند، اما در وضعیت حاضر این موضوع می‌تواند یکی از آسیب‌های سیاست خارجی ج.ا.ایران در قبال قفقاز باشد، زیرا محصول رویکرد موازنه‌گرایی و نگاه ایرانی‌شهری، قطب‌بندی و وجود «دیگری»های متضاد و لایتغیر در سطح منطقه است. (Gol Mo- hammad & Azizi, 2022) این گفتمان را حتی در نگاه اعراب نیز به‌خوبی می‌توان دید که ترک‌ها را به‌عنوان «دیگری» تعریف می‌کنند بنابراین خروجی این نوع نگاه و در کنار آن رویکرد موازنه‌گرایی، ایجاد ائتلاف‌های متصلب و همچنین ایجاد قطب‌بندی منطقه‌ای است که گاهی می‌تواند هویت‌های متعارض را، که در سطح منطقه ممکن است شکل بگیرد، خنثی کند یا سدی در برابر گسترش نفوذ هویت‌های متعارض در سطح منطقه عمل کند، اما موضوع مهمی که در این بخش مطرح می‌شود این است که آیا برقراری ائتلاف‌های متصلب و به‌عبارتی

موازنه‌گرایی، با واقعیت‌های جدید نظام بین‌الملل همخوانی دارد؟ یا رویکرد موازنه‌گرایی در قالب نظم جدید می‌تواند تأمین‌کننده منافع کشور باشد؟

❖ راهکارهای لازم برای بهبود سیاست خارجی ایران در قفقاز

▪ لزوم آگاهی و شناخت مسئولان از منطقه قفقاز

سفارت ایران در باکو یا اساساً در هر کشور دیگری به‌عنوان نماینده جمهوری اسلامی ایران باید عمل کند، نه اینکه بشود حامی منافع کشوری که در آن مأموریت دارد. متأسفانه رفتار سفیر و سفارتخانه ما در سال‌های اخیر حکایت از این داشته است که گویا منافع ملی جمهوری آذربایجان بر منافع ملی ایران ارجحیت دارد و وقتی که موضوع به چالش کشیده می‌شود چنین گفته می‌شود که هدف اصلی ما بهبود بخشیدن به روابط دو کشور است. (Shirazi, 2020) رفتار سفیر ایران و سفارتخانه ایران در باکو و همچنین سایر سفرا باید در کتاب‌های روابط بین‌الملل تدریس شود که چگونه یک سفارتخانه می‌تواند منافع ملی کشور محل مأموریتش را بر منافع ملی کشور خودش ترجیح دهد و در واقع به آن اولویت ببخشد. این موضوع در هیچ‌جای دنیا اتفاق نمی‌افتد مگر افرادی که بخواهند به کشور خودشان خیانت کنند. مسئولان به‌خصوص سفیران ایران در کشورهای منطقه اساساً شناختی از حوزه‌ای که در آنجا به مأموریت رفته‌اند ندارند. قفقاز یک منطقه کاملاً پیچیده با یک تاریخ هزار ساله و پیوستگی اقوام و مذاهب مختلف است. در این منطقه ما با یک جغرافیای همگون مواجه هستیم نه یک یا چند قوم مشخص.

وزارت امور خارجه ایران می‌تواند قوی‌ترین سفرای خود و افرادی را که واقعاً بر این منطقه احاطه دارند، به‌عنوان سفیر بفرستد. متأسفانه در سال‌های گذشته در وزارت امور خارجه این‌طور باب بوده که سفارتخانه‌های اروپایی یا نمایندگی‌های ایران در آمریکا و کشورهای اروپایی به‌عنوان مراکز و اماکن درجه یک شناسایی و کشورهای همسایه ما معمولاً به‌عنوان محل‌های مأموریت درجه ۲ یا درجه ۳ شناخته می‌شوند. به‌همین دلیل کسی هم تمایل نداشته به‌عنوان سفیر به این کشورها برود. این مسئله و طرز فکر اشتباه، نه‌تنها خسارت جبران‌ناپذیری به جمهوری اسلامی ایران در قبال قفقاز وارد کرده، بلکه در رابطه با سایر همسایگان نیز ما را دچار چالش کرده است. گفتنی است؛ قفقاز پیچیدگی‌های خاص خودش را دارد. کسی که تاریخ این منطقه را نداند، شناختی نسبت به فرهنگ این منطقه نداشته باشد، معادلات اقتصادی

این منطقه را به درستی نبیند، جغرافیا و مباحث امنیتی منطقه را به درستی درک نکند، نتیجه اش می شود خسارت هایی که به منافع ملی ایران زده می شود و واقعاً باید وزارت امور خارجه در تعیین نماینده های خود دقت و توجه بیشتری داشته باشد و افرادی را که این حوزه را می شناسند به این مأموریت ها اعزام کند (Vaezi, 2022).

▪ مسیرهای ترانزیتی که از قفقاز عبور می کند

دو مسیر از مسیرهای دسترسی ایران به اروپا از این منطقه می گذرد. یک مسیر از جمهوری آذربایجان که ما را به روسیه و اروپا متصل می کند و مسیر دیگر از ارمنستان است که با گذر از این کشور، ایران به دریای سیاه و کشورهای اروپایی متصل می شود. لازم است در این بین به دو نکته مهم نیز اشاره شود: اول، کریدور مطرح شده می تواند یکی از کریدورهای اصلی کشور باشد. اگر طرح های آذربایجان به همراه نوعثمانی گری های ترکیه که همه تحریک شده اسرائیل، CIA و طرح های نیمه آشکار CIA در منطقه است، اجرایی شود، چندین ضرر برای ایران خواهد داشت؛ طرح باز کردن یک کریدور موهومی به نام «ترکستان» که در بخش جنوب ارمنستان، آذربایجان به همراهی ترکیه و به تحریک شدید اسرائیل و بنا به خواسته و نقشه CIA انجام دهند، مرز ایران و ارمنستان از بین می رود و این مسئله تأثیر شدیدی در روابط تجاری بین ایران و ارمنستان دارد. دوم، دسترسی ایران از طریق کریدور اوراسیا- روسیه- اروپا در حقیقت تحت تأثیر قرار می گیرد. اگرچه راه های جایگزین وجود دارد؛ این مسیر پتانسیل تبدیل شدن به یک شاهراه و کریدور اصلی را دارد. نکته حائز اهمیت در مورد ترکیه این است که یکی از اصول سیاست خارجی ترکیه داشتن روابط نزدیک با کشورهای آسیای مرکزی است. برای ترکیه تقویت دیپلماسی اقتصادی با کشورهای این منطقه به دلیل داشتن فرهنگ مشترک با آن ها اهمیت فراوانی دارد. این کشور با استفاده از ابزار اقتصادی بالاخص در دوره حزب عدالت و توسعه سعی کرده خود را بیش از پیش به قفقاز و آسیای میانه با اهداف توسعه طلبانه خود نزدیک کند (Hajimineh & Nouri, 2022).

▪ لزوم توجه به ابزاری به نام فرهنگ

ابعاد فرهنگی و هویتی ایران به گونه ای است که نوعی وابستگی و قرابت فرهنگی میان ایران و منطقه قفقاز به وضوح قابل مشاهده است. این مفهوم که در چهارچوب جغرافیای فرهنگی و براساس ویژگی های فرهنگی و تمدنی قابل تبیین است، بر پویایی و مقبولیت فرهنگ و تمدن

ایرانی در مناطق همجوار تأکید دارد؛ به گونه‌ای که جلوه‌های فرهنگ ایرانی از قبیل زبان، شعر و ادبیات، هنر، صنعت و معماری را می‌توان در حوزه پیرامونی مشاهده کرد. (دهشیری، ۱۳۹۹: ۵۳۰) در واقع دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در منطقه قفقاز هرچند به اهدافی مانند حمایت از استقلال کشورهای برآمده از فروپاشی شوروی و برقراری امنیت منطقه‌ای و توسعه همکاری‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری در بازارهای منطقه نظر دارد، بیش از هر چیز الگوسازی ایرانی-اسلامی را برای این کشورها در نظر گرفته است. (derakhshe & ghafari, 2017) دیپلماسی فرهنگی به لحاظ قانون‌گذاری و نظارت، جایگاه مشخصی در دستگاه‌های رسمی ایران ندارد، در حالی که بخشی از سیاست خارجی به حساب می‌آید، کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی مسائل آن را پیگیری می‌کند که به دلیل نوع نگاه این کمیسیون به روابط فرهنگی، اقدامات آن چندان در راستای برنامه‌های سیاست خارجی نیست. در اصل در حوزه دیپلماسی فرهنگی تعدد مراکز تصمیم‌گیرنده و ناهماهنگی میان این مراکز عملاً مانع اتخاذ تصمیمات و برنامه‌های مؤثر است. حتی در زمینه روابط دانشگاهی نیز فعالیت‌ها و تعاملات عمدتاً به صورت دولتی باقی مانده است. (Dadandish & Ahadi, 2023) همچنین ضعف در بازمهندسی ظرفیت‌های فرهنگی و تمدنی، نبود مدیریت فرهنگی منسجم در حوزه دیپلماسی فرهنگی (Dehshiri, 2015) و سیاست‌زدگی امور فرهنگی از جمله چالش‌های داخلی دیگر بر سر راه عملکرد دیپلماسی فرهنگی ایران به شمار می‌آیند.

۵. جمع‌بندی

منطقه قفقاز جنوبی بعد از توافق آتش‌بس جنگ اکتبر ۲۰۲۰ قه‌باغ، در حال گذار به نظم جدید ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی است که در آن بازیگران مهم منطقه‌ای در حال رقابت برای گسترش نفوذ و بر عهده گرفتن نقشی فعال و مهم هستند. در این بین ایران به‌عنوان کشوری که مرزهای طولانی با منطقه دارد و مستقیماً از کنش‌های امنیتی آن متأثر می‌شود که سازکاری برای گسترش نفوذ ژئوپلیتیکی و شاخصی برای همگرایی منطقه‌ای در قفقاز جنوبی ارائه نداده است. فشارهای نظام بین‌الملل و نبود چشم‌انداز راهبردی منطقه‌گرایی در سیاست خارجی، ایران را در مناطق پیرامونی خود به انزوا کشانده است. رویکرد امنیتی، ژئوپلیتیکی و محوریت خاورمیانه عربی در منطقه‌گرایی ایران به همراه سیاست مهار ایالات متحده، هرچه بیشتر دیگر مناطق و زیرسیستم‌های پیرامونی به‌ویژه قفقاز جنوبی را در منطقه‌گرایی ایران به حاشیه رانده و با توجه به شرایط نظام بین‌الملل و اهمیت یافتن مناطق در ساختار حکمرانی جهانی، توسعه

همکاری با همسایگان و منطقه‌گرایی فعال در مناطق پیرامونی مخصوصاً قفقاز جنوبی به تدریج در حال تبدیل شدن به یک ضرورت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. با توجه به این مسئله ایران با چالش‌های جهانی و داخلی بسیاری در سیاست خارجی خود مواجه است. با توجه به نظرات نخبگان و متخصصان این حوزه، که هدف مصاحبه بوده‌اند، به این نتیجه می‌رسیم که جمهوری اسلامی ایران نیازمند کنشگری فعال در منطقه است و لازم است از ابزارها و شرایطی که در اختیار دارد مانند ابزار فرهنگی و استفاده از سیاست‌های همسایگی، برای ارتقای جایگاه کشور در منطقه بهره لازم را ببرد. در ادامه به صورت جمع‌بندی، راهکارها و پیشنهادهای حاصل از نظرات نخبگان را ارائه می‌کنیم:

▪ مسیرهای ترانزیتی که از قفقاز عبور می‌کند.

▪ لزوم توجه به ابزاری به نام فرهنگ

▪ لزوم توجه به ریشه‌های تاریخی و استفاده در مسیر بهبود وضعیت سیاست خارجی

▪ توجه به بعد معنادهی و انگاره‌های بین‌الذلهانی در روابط ایران و کشورهای قفقاز با توجه به نظریه سازه‌نگاری

دولت سیزدهم به دنبال توسعه سیاست همسایگی و بازتعریف نقش و جایگاه راهبردی ایران در مناطق پیرامونی است بنابراین دو رویداد مهم به عنوان پیشران‌های درهم‌تنیده و کلیدی در چشم‌انداز منطقه‌گرایی ایران در قفقاز جنوبی نقش دارند: ۱- جنگ روسیه و اوکراین ۲- مذاکرات احیای توافق هسته‌ای ایران و اگر موضوع سومی هم متصور شویم آن جنگ اسرائیل و فلسطین است. با توجه به شکل‌گیری ائتلاف‌های ضدایرانی در منطقه مانند «پیمان ابراهیم»^۲ و به تبع آن «اتحاد I2U2»^۳ به رهبری اسرائیل و آمریکا، خاورمیانه همچنان کانون اصلی تهدیدهای امنیتی ایران باقی خواهد ماند بنابراین قفقاز جنوبی که به طور سنتی با منطق ژئواکونومیکی منطقه‌گرایی ایران دست‌کم در سطح نظری ارتباط داشته است، می‌تواند به جبهه جدیدی از سیاست‌بازداندگی ایران در مقابل دشمنان و رقیبان منطقه‌ای از جمله اسرائیل و ترکیه تبدیل شود.

۲. پیمان ابراهیم که به بیانیه مشترک واشنگتن، تل‌آویو، امارات و بحرین معروف است، حاصل ابتکار دونالد ترامپ است که در ۱۳ اوت ۲۰۲۰ منعقد شد. از منظر علت‌شناسی، پیمان ابراهیم نتیجه تقابل ایران با اسرائیل بوده که همین تقابل سبب نزدیکی و هم‌سویی کشورهای حاشیه خلیج فارس با اسرائیل شده است.

۳. I2U2 مشارکتی بین هند، اسرائیل، امارات متحده عربی و ایالات متحده است که برای مقابله با چالش‌های جهانی و پیشبرد فرصت‌های اقتصادی تلاش می‌کند و در واقع هدف از این اتحاد جلوگیری از نفوذ چین و ایران است.

References

- Abolhassan Shirazi, Habibollah (2020). Developing relations between Iran and the Central Asia and Caucasus: offering strategies. *Joghrafia va Tosee*. PP. 111-140 **[In persian]**
- Alipour Gerji, Mahmoud; Seifi, Abdul Majid (1403). The position of soft power in Russia's foreign policy towards the South Caucasus republics. *Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, (2), PP. 195-216. doi: 10.22034/fasiw.2024.426064.1299 **[In persian]**
- Alterman, Jon B, et al (2013). *The Turkey, Russia, Iran Nexus*. Washington DC: Center for Strategic International Studies.
- Atayi, Farhad; Azam Shibani (2011). Iran and Russia's cooperation and Competition themes in the Central Asia in Geopolitical frame. *Central Eurasian Studies*, Vol.04, No.08, PP. 131-152.
- Balla, Evanthia (2013). Turkish and Iranian interests and policies in the South Caucasus. Norwegian Peacebuilding Recourse Center.
- Boonstra, Jos (2018). *The South Caucasus Concert: Each Playing Its Own Tune*, A European Think Tank for Global Action, FRIDE, No.128, at: <http://www.fride.org>.
- Dadandish, Parveen; Ahadi, Afsana (2023). The position of public diplomacy in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran, *Foreign Relations Quarterly*, 3rd year, 1st issue. **[In persian]**
- Dehghani Firuzabadi, Seyyed Jalal (2010). Islamic Republic of Iran's Security Policy in South Caucasus. *Geopolitics Quarterly*, Vol. 6, No. 17, PP. 208-239. (doi: 20.1001.1.17354331.1389.6.17.7.3). **[In persian]**
- Derakhsheh, Jalal; Ghafari, Mustafa (2015). Public Diplomacy of the Islamic Republic of Iran in the Islamic World, Opportunities, Actions, Priorities and Achievements, *Communication Culture Studies Quarterly*, Year 12, No. 16. **[In persian]**

- Deshiri, Mohammad Reza (2019). Cultural Diplomacy of the Islamic Republic of Iran, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company[**In persian**]
- E. Cornell, Svante; Regine A., Spector (2002). Central Asia: More than Islamic Extremist. The Washington Quarterly, Vol.25, No.1, PP. 193-206.
- Efegil, Ertan; Stone, Leonard A. (2010). Iran's Interest in Central Asia: A Contemporary Assessment. Central Asian Survey, Vol.20, No.3, PP. 353-365.
- Fallahi, Ehsan; Omid, Ali (2018). Iran's Foreign Policy in South Caucasus, Offensive or Defensive? Central Eurasian Studies, Vol. 11, No. 2, PP. 417-433. (doi: 10.22059/JCEP.2019.231482.449701). [**In persian**]
- Golmohammadi Reza and Azizi Mohsen, (2022), Iran's policies in the Caucasus, Caucasus and Central Asia Quarterly, No. 17, PP. 86[**In persian**]
- Haji Mina, Rahmat; Nouri, Maryam (2022). Turkish economic diplomacy in Central Asia during the Justice and Development Party in the years 2000 to 2020. Fundamental and Applied Studies of the Islamic World, 4(1), PP. 148-176. doi: 10.22034/fasiw.2022.152739[**In persian**]
- Hunter, Shireen (2010). Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International, Oxford Press.
- Javed, Muhammad (2002). The emergence of the Central Asian Republics and their impact on South and West Asia -Turkey, Iran, Pakistan. Pakistan: Pakistan Research Repository.
- Maynes, Charles William (2003). America Discovers Central Asia. Foreign Affairs.
- Moradi, Manouchehr (2015). the prospect of cooperation between Iran and the European Union in providing stability and security in the South Caucasus, Tehran: Bureau of Political and Non-International Studies. [**In persian**]
- Tishehyar, Mandana; Bahrami, Somayeh (2018). Iran's Pragmatic Foreign Policy toward South Caucasus in the Post-JCPOA Era. Central Eurasian Studies, Vol. 11, No. 1, PP. 23-38. (doi:10.22059/JCEP.2018.227961.449695). [**In persian**]

Vaezi, Mahmoud (2021). Geopolitics of the crisis in Central Asia and the Caucasus, Foundations and Actors, Tehran: Bureau of Political and Non-International Studies. **[In persian]**